

JOHANNES PAULUS II

Carl Bernstein en Marco Politi, *Zijne Heiligheid. Johannes Paulus II en de verborgen geschiedenis van onze tijd* (Jan Mets/Van Halewyck, Amsterdam/Leuven 1996), 448 p., prijs f49,90/BFR 998,-. Vertaald uit het Engels door André Haacke en Ruud van der Helm. Oorspronkelijke titel *His Holiness - John Paul and the hidden history of our time* (Doubleday, New York 1996).

Een verbolgen Karol Wojtyła, beter bekend als paus Johannes Paulus II, beet onlangs tijdens een bezoek aan Polen zijn landgenoten toe: *'Echte vrijheid heeft ordening nodig! Dat de kerk de vijand van de vrijheid zou zijn, is bijzonder grote nonsens. Hier in dit land en overal op deze wereld. Bij de Polen vooral heeft de kerk al vaak en duidelijk bewezen dat zij juist de bewaker van de vrijheid is. De kerk heeft ons bevrijd.'*

Johannes Paulus II heeft een Janushoofd. Wie de vorig jaar verschenen studie *Zijne Heiligheid* van Carl Bernstein en Marco Politi leest, is daar in eerste instantie van overtuigd. Het ene moment lijkt de paus een sluwe vos die in de jaren tachtig samen met de Amerikaanse CIA bewust de democratisering van zijn communistische geboorteland Polen aanmoedigt; het andere moment keert hij zich fel tegen de bevrijdingstheologen in Zuid-Amerika die in zijn ogen al te enthousiast geloof en politiek combineren. Wel druk uitoefenen op Jaruzelski en de zijnen, maar de Zuid-Amerikaanse maffia met louter katholiecisme willen bestrijden?

Naarmate het boek vordert, wordt het beeld coherenter. De paus kan zich niet verzoenen met het marxisme van de bevrijdingstheologen, omdat het indruist tegen het christelijke humanisme. Groot is zijn teleurstelling dan ook wanneer het inmiddels democratisch geworden Polen zich in de jaren negentig overgeeft aan ongebreideld hedonisme. De Poolse kerk, de paus en de Amerikanen hebben de inwoners van Polen geholpen het communisme de nek om te draaien, waarna de meeste – overwegend katholieke – Polen hen zonder blikken of blozen de rug toekeren en najagen waarnaar ze al zo lang verlangd hebben: geld en vertier.

Dan is het boek inmiddels bijna ten einde en is het hoe en waarom van de pauselijke filosofie vrijwel volledig duidelijk geworden. 'De verbolgen paus' heet het laatste hoofdstuk. Zijne anders altijd zo minzame Heiligheid wordt woest als hij merkt dat de bevrijding van het oosten niet de spirituele vernieuwing oplevert waarop hij had gehoopt. *'Ex Oriente lux, had hij in 1989 overmoedig verkondigd toen hij op weg naar Zuid-Korea voor de eerste keer over de Sovjet-Unie vloog. Zowel het katholieke Polen als het orthodoxe Rusland moest een onmetelijk reservoir van geloof worden om de moderne wereld nieuw leven in te blazen,'* schrijven de auteurs. Het mocht niet zo zijn. Oost-Europa wil alleen maar wat het westen heeft, met als gevolg

dat de paus zich alleen nog méér vastbijt in zijn rechtzinnigheid. Abortus, seks voor het huwelijk, hosties voor gescheiden mensen, emancipatie van homo's en vrouwen: niets van dit alles. Kritische theologen worden op het matje geroepen. Totdat de situatie onhoudbaar wordt en zelfs katholieke *die-hards* uit de entourage van de paus het roer omgooien en zich welwillend opstellen tegenover hervormingen binnen de kerk. *Zijne Heiligheid* sluit af met een eenzame paus, die, oud en zwak, ook voorzichtig begint toe te geven.

Dit uitstekende boek werd geschreven door van Carl

Bernstein, winnaar van de Pulitzer Prize en een van de onthullers van het Watergate-schandaal, en Marco Politi, een Italiaanse journalist van *La Repubblica* die vijftien jaar correspondent was bij het Vaticaan. De titel van het boek stelt niet teleur: er wordt heel wat onthuld, van samenzweringen tussen de CIA en het Vaticaan, tot intieme details over een pauselijke verkiezing. Goed leesbaar en zeer informatief, vooral voor niet-specialisten.

Joris Vermeulen

'DE HAND VAN GOD'

R. Kuiper, *Uitzien naar de zin. Inleiding tot een christelijke geschiedbeschouwing* (J.J. Groen en Zoon, Leiden 1996) 124 blz.

De calvinist en humanist Marnix van Sint Aldegonde schreef in de zestiende eeuw dat leerlingen met behulp van historische voorbeelden oog behoren te krijgen voor *'Gods raadsplan in de leiding van de wereldse aangelegenheden'*. En hij voegde daaraan toe: *'Tegelijkertijd moeten zij ook leren onderkennen wie in een bepaalde situatie wijs, rechtvaardig, gepast en dapper gehandeld heeft, en wie daarentegen een berisping verdient; wat het einde is van laaghartige dwingelanden en wat de beloning is op rechtschapenheid'*.

De filosoof en historicus R. Kuiper betreurt het dat het geloof in God in moderne schoolboeken ontbreekt en meent dat de huidige geschiedschrijving door vermindering van de 'grote vragen' uitzichtloos is. Feiten die slechts op wetenschappelijke wijze worden weergegeven, tonen volgens hem uiterst donkere kanten. *'Wij geloven'*, schrijft hij als voorzitter van de Vereniging van Christen-Historici (VCH), *'dat God handelend in de geschiedenis aanwezig is.'* Dit boek is geschreven om dit uitgangspunt van de VCH nader uit te werken. Een van de vragen die Kuiper stelt, is hoe een historicus 'de hand van God' in de geschiedenis kan ontwaren. Het antwoord is aan de voorzichtige kant. Met instemming citeert Kuiper een passage uit het *Handboek* van Groen van Prinsterer: *'Het is den kortzigtigen sterveling niet vergund, in ijdel en waan, de raadsbesluiten Gods vooruit te lopen en den sluier op te heffen dien Hij over de geheimenissen van het wereldbestuur gelegd heeft'*. Toch is Kuiper van mening dat de zin van de geschiedenis - het geheim van God - gekend kan worden door te letten op de wijze waarop mensen verantwoordelijkheid hebben gedragen in de geschiedenis. Nogal vaag merkt hij op dat de historicus daartoe een 'open oog' nodig heeft,

een 'luisterend oor' en een 'geopend hart'.

Wat in het algemeen opvalt, is dat de auteur weinig voorbeelden bij de hand heeft om zijn betoog te illustreren. Een van de weinige die hij geeft, zijn de dictators waarmee het slecht is afgelopen in de geschiedenis, omdat, zo concludeert hij, ze zich aan geen enkele wet stoorden. Een ander voorbeeld, uit de protestantse historiografie, is Willem de Zwijger, die gedragen door een gereformeerde geloofsovertuiging, redding zou hebben gebracht voor het Nederlandse volk tijdens de Tachtigjarige Oorlog.

Het is niet erg waarschijnlijk dat een dergelijke wijze van geschiedenis schrijven vandaag de dag nog zal aanslaan. Wat Kuiper voor het gemak ook over het hoofd ziet, is dat het voor leraren tegenwoordig al een hele kunst is om middelbare scholieren duidelijk te maken wat begrippen als schepping, zondeval en verlossing te betekenen hebben.

Jenneke de Jong

VOC

Vibeke Roeper en Diederick Wildeman (vertaling, inleiding en annotatie), *Om de Zuid. De Eerste Schipvaart naar Oost-Indië onder Cornelis de Houtman, 1595-1597, opgetekend door Willem Lodewycksz (SUN, Nijmegen 1997) 248 blz., prijs f 34,50.*

In mijn lokaal hangt een vergeelde schoolplaat van de hand van Isings: 'Op de reede van Bantam'. Inlandse prauwen omringen een van de schepen van de Houtman. Dit jaar was het precies vier eeuwen geleden dat de historische tocht van de vier scheepjes van De Houtman werd voltooid, de *Mauritius*, de *Hollandia*, de *Amsterdam* en het verkenningsvaartuig *Duyfken*. Wie zich met mij af zou vragen waarom deze eerste geslaagde schipvaart naar Indië, het begin van drieëneenhalve eeuw roemrijke (?) Nederlands koloniale geschiedenis, in 1997 amper of niet herdacht is, moet het boek *Om de Zuid* maar eens lezen. Wat een contrast met het epos van Nova Zembla, dat onlangs op tal van plekken nog uitvoerig is herdacht!

Na de SUN-uitgave *Om de Noord*, ook optisch een spiegelbeeld van het nu verschenen boek, zijn Vibeke Roeper en Diederick Wildeman er andermaal in geslaagd een weerbarstig zestiende-eeuws scheepsjournaal, nu dat van Willem Lodewycksz, om te zetten in sprankelend hedendaags Nederlands. Zij bewijzen daarmee genteresseerde lezers maar ook het geschiedenisonderwijs een goede dienst.

Twee jaar, vier maanden en dertien dagen duurde de tocht. Het was de bedoeling de Portugezen - toen onder Spanje - af te troeven; niet alleen om hen in de Tachtigjarige Oorlog te dwarsbomen, maar ook omdat zij absoluut niet meer konden voldoen aan de sterk gestegen vraag naar Indische specerijen. Om die opzet uit te voeren ontwierpen de bewindhebbers, negen wakkere Amsterdamse kooplieden die een 'Compagnie van Verre' op poten zetten, een listig zesstappenplan. Centraal hierin stond, de vorst van Bantam een

aantrekkelijk handelscontract onder de neus te duwen om hem alle peper te doen leveren. Via Kaap de Goede Hoop en Madagascar werd de grote oversteek naar Java aangevangen. Van de oorspronkelijke 249 bemanningsleden kwam de helft nooit aan: die was onderweg al gestorven. Met de gouverneur te Bantam kwamen de Hollanders snel tot zaken. Omdat De Houtman echter te krenterig was bij het omrekenen van de wisselkoersen, kregen de aanwezige Portugezen de kans een wig te drijven tussen hem en de inlanders. Dezen namen De Houtman tenslotte zelfs gevangen, waarop zijn mannen meteen maar Bantam bombardeerden. Het is een wonder dat De Houtman niet terechtgesteld werd. Na veel gesoebat kwam hij vrij.

Het gezelschap vormde wat discipline en onderlinge sfeer betreft overigens ook een duidelijk contrast van het voorbeeldig samenwerkende team dat Nova Zembla overleefde (zie mijn recensie in *Kleio*, jrg.37 (1996), no.7, 33.). Het verhaal van *Om de Zuid* mist nu net die heroïek.

Op 10 augustus 1587 verschenen de schepen voor de Hollandse kust. Hoe schamel de winst ook was - het kleine beetje peper bleek net genoeg om de kosten te dekken - één ding werd duidelijk, nadat in november de mannen van Nova Zembla eveneens arriveerden: de weg naar Oost-Indië liep om de Zuid, niet om de Noord.

De uitgave is keurig verzorgd en netjes geïllustreerd. De docent kan voor zijn lessen een ruime keus maken uit de in geuren en kleuren beschreven flora en fauna, gewoonten van inlanders en avonturen van de manschappen.

Jan van Oudheusden

PROEFSCHRIFT

Lotte van de Pol, *Het Amsterdams hoerdom. Prostitutie in de zeventiende en achttiende eeuw* (Wereldbibliotheek, Amsterdam 1996) 493 blz. f59,50.

In 1975 wilde een groepje geschiedenisstudenten aan de UvA historisch onderzoek naar vrouwen doen. Zij gingen te rade bij mejuffrouw Van Eeghen van het Amsterdamse gemeentearchief, die hun de confessieboeken aanraadde: daar zouden ontelbare vrouwen te vinden zijn. De sensatie die ik toen onderging, staat mij nog levendig voor de geest. Nadat ik drie jaar lang als student vooral handboeken en vakliteratuur over ons duizelingwekkende vak voorgeschoteld had gekregen, kwam ik nu via de confessieboeken opeens in aanraking met echte mensen uit het verleden: mannen en vrouwen van vlees en bloed, met kleurrijke namen en met alledaagse problemen. Een wereld ging voor me open. Het is verheugend dat deze vroege poging tot de beoefening van vrouwengeschiedenis alsnog haar vruchten afwerpt. Lotte van de Pol, een van de deelnemers van de groep, had destijds al oog voor de rijkdom van de confessieboeken als bron van informatie voor de duistere wereld van hoerenwaardinnen, nachtloupiers, speelhuizen en musico's. Zij is daarom met dit onderzoek doorgegaan, en heeft de Amsterdamse confessieboeken van 1650 tot 1750 uitputtend op alles wat prostitutie aangaat onderzocht.

In totaal vond Van de Pol 8099 processen waarbij prostitutie in het spel was. Ze kwam zo op het spoor van 4633 prostituées, 898 hoerenwaardinnen en 253 mannen (hoerenwaarden of andere betrokkenen). Prostitutie was dus een vrouwenzaak. Om deze Amsterdamse gegevens in een sociaal-